TALABALARDA HARBIY QADRIYATLI MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

ОСОБЕННОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ ВОЕННО-ЦЕННОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

SPECIFIC FEATURES AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING MILITARY VALUE-BASED RELATIONSHIPS AMONG STUDENTS

Ibragimov Anvarjon Jahongirovich
Qarshi davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, dotsent

Annotatsiya. Maqolada talabalarda harbiy qadriyatli munosabatlarni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari va unga qo‘yiladigan pedagogik talablar tahlil qilingan. Ijtimoiy guruhlar tasnifi asosida harbiy jamoaning belgilari va uning rivojlanish bosqichlari (ijtimoiy birlik, do‘stona munosabatlar o‘rnatilgan jamoa, yetuk jamoa) tavsiflangan. Harbiy jamoada qadriyatli munosabatlar qaror topishining psixologik-pedagogik shart-sharoitlari aniqlangan hamda talabalar bilan ishlashning uch yo‘nalishi – harbiy faoliyatga ijobiy munosabatni tarkib toptirish, muammoli vaziyatlarda munosabatlarni korreksiyalash va konflikt oldi vaziyatlarda xulq-atvorni tartibga solish asoslab berilgan.

Аннотация. В статье анализируются особенности формирования у студентов военно-ценностных отношений и предъявляемые к этому процессу педагогические требования. На основе классификации социальных групп описаны признаки воинского коллектива и этапы его развития (социальная общность, коллектив с установившимися товарищескими отношениями, зрелый коллектив). Определены психолого-педагогические условия становления ценностных отношений в воинском коллективе и обоснованы три направления работы со студентами: формирование положительного отношения к военной деятельности, коррекция отношений в проблемных ситуациях и регулирование поведения в предконфликтных ситуациях.

Abstract. The article analyses the specific features of developing military value-based relationships among university students and the pedagogical requirements for this process. Drawing on a classification of social groups, it describes the characteristics of a military team and the stages of its development (social community, team with established comradely relations, mature team). The psychological and pedagogical conditions under which value-based relationships take hold in a military team are identified, and three lines of work with students are substantiated: fostering a

positive attitude toward military service, correcting relationships in problem situations, and regulating behaviour in pre-conflict situations.

Kalit so‘zlar: talaba, harbiy qadriyat, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, harbiy jamoa, shaxslararo munosabat, korreksiya, konflikt oldi vaziyat.

Ключевые слова: студент, военная ценность, военно-патриотическое воспитание, воинский коллектив, межличностные отношения, коррекция, предконфликтная ситуация.

Keywords: student, military value, military-patriotic education, military team, interpersonal relationships, correction, pre-conflict situation.

Kirish

Mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlash va yoshlarni Vatan himoyasiga tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Qurolli Kuchlar harbiy xizmatchilarining ma’naviy-ma’rifiy saviyasini oshirish bo‘yicha qabul qilingan hujjatlarda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda tashkil etish vazifasi belgilangan [1]. Bu vazifa oliy ta’lim muassasalari talabalarini harbiy jamoadagi hayotga ma’nan va psixologik tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining tamoyillari obyektiv xarakterga ega: ular jamiyatdagi real munosabatlarni aks ettiradi va xalqni mamlakat mudofaasiga tayyorlash bo‘yicha davlat va jamoat tashkilotlarining ilmiy asoslangan, maqsadli faoliyatini ifodalaydi. Bugungi kunda bu tarbiyaning mazmuni ta’lim tizimidagi islohotlar, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, Vatan himoyasida inson omili rolining ortishi va harbiy faoliyatdagi o‘zgarishlar bilan boyib bormoqda.

Lug‘aviy ma’noda qadriyat narsa va hodisalarning qadri, ahamiyatini anglatadi [2]; harbiy qadriyatlar esa Vatan himoyasi bilan bog‘liq faoliyatda alohida ahamiyat kasb etadigan ma’naviy-axloqiy sifatlar va munosabatlardir. Talabalar jamoasidagi munosabatlarni harbiy qadriyatlar – intizom, mas’uliyat, o‘rtoqlik, o‘zaro yordam, vatanparvarlik asosida shakllantirish ularning kelajakda harbiy jamoaga tez moslashishi va unda samarali faoliyat yuritishi uchun zamin yaratadi.

Tadqiqotning maqsadi – talabalarda harbiy qadriyatli munosabatlarni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash, bu jarayonning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari va asosiy yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Jamoa va unda shakllanadigan munosabatlar muammosi pedagogika va psixologiyada chuqur o‘rganilgan. A.S.Makarenko jamoani tarbiyaning asosiy vositasi deb hisoblab, uning rivojlanishida pedagog talablaridan jamoaning o‘z-o‘zini boshqarishiga o‘tish bosqichlarini ajratgan [4]. A.V.Petrovskiy jamoadagi shaxslararo munosabatlar umumiy faoliyat maqsadlari va qadriyatlari orqali vositalanishini ko‘rsatgan [5]. B.Takmen kichik guruhlar rivojlanishining shakllanish, ziddiyat, me’yorlanish va samarali faoliyat bosqichlarini tavsiflagan [6].

O‘zbek psixologiyasida muloqot va shaxslararo munosabatlar masalalari E.G‘.G‘oziyev tomonidan tadqiq etilgan [3]. Bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy moslashuvi va shaxsiy-kasbiy rivojlanishi masalalari Sh.Nurullayeva ishlarida yoritilgan [7; 8]. Ammo talabalarda aynan harbiy qadriyatlarga asoslangan munosabatlarni shakllantirish, bu jarayonning bosqichlari va pedagogik shart-sharoitlari maxsus tadqiqot obyekti bo‘lmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda harbiy pedagogika, ijtimoiy psixologiya va jamoa nazariyasiga oid adabiyotlarni tahlil qilish, ijtimoiy guruhlarni tasniflash, harbiy jamoa rivojlanish bosqichlarini qiyosiy tahlil qilish, talabalar bilan ishlash yo‘nalishlarini tizimlashtirish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida aksiologik, jamoaviy va faoliyatli yondashuvlar tanlandi.

Natijalar

1. Ijtimoiy guruhlar tasnifi asosida harbiy jamoaning o‘rni aniqlandi. Katta ijtimoiy guruhlar jamiyatning katta qismini qamrab oladi (millatlar, siyosiy birlashmalar, mamlakat fuqarolari, Qurolli Kuchlar). Kichik ijtimoiy guruhlar a’zolarining soni kamligi, doimiy bevosita muloqot va o‘zaro ta’sir bilan ajralib turadi (sinf, talabalar guruhi, kafedra, harbiy bo‘linma). Harbiy jamoa – yagona komandir rahbarligida g‘oyaviy va ma’naviy-axloqiy birlik asosida birgalikda harbiy faoliyat yurituvchi harbiylar birlashmasi. U boshqa jamoalardan qat’iy tartib-intizom, prinsipial talablar, jismoniy tayyorgarlik va tezkor harakat zarurati bilan farq qiladi.

2. Harbiy jamoa rivojlanishining uch bosqichi ajratildi (1-jadval).

1-jadval. Harbiy jamoa rivojlanishining bosqichlari

Bosqich	Tavsifi	Pedagogik vazifa
1. Ijtimoiy birlik	Jamoa shakllanishining boshlang‘ich davri; harbiylar topshiriqlarni bajarish uchun ko‘p qirrali muloqotga kirishadi. Ayrim a’zolar tomonidan nizom talablarining buzilishi holatlari uchrashi mumkin.	Munosabatlarni to‘g‘ri tashkil etish va qat’iy tartib-intizomni o‘rnatish
2. Do‘stona munosabatlar o‘rnatilgan jamoa	A’zolar bir-birini o‘rganib bo‘ladi, ijobiy munosabatlar qaror topadi; hurmat, birdamlik, jamoa an’analari va jamoa fikri shakllanadi.	Jamoa an’analari va ijobiy jamoatchilik fikrini mustahkamlash
3. Ijtimoiy va harbiy jihatdan yetuk jamoa	Faoliyat birligi, umumiy qiziqishlar va qadriyatli munosabatlar shakllanadi; o‘zaro yordam va qo‘llab-quvvatlash ustuvor bo‘ladi; jamoa a’zolari tarbiyasiga o‘zi ta’sir ko‘rsata oladi.	Jamoaning o‘z-o‘zini boshqarishi va tarbiyaviy ta’sirini qo‘llab-quvvatlash

3. Harbiy jamoada qadriyatli munosabatlar qaror topishining uch psixologik-pedagogik sharti aniqlandi:

– jamoa a’zolari o‘rtasida umumiy qiziqishlar, qadriyatlar va dunyoqarashning, shuningdek faoliyat pozitsiyalarining uyg‘unligi;

– rahbar va bo‘ysunuvchilarning birgalikdagi faoliyati me’yorlar asosida tashkil etilishi, vazifalarning aniq taqsimlanishi, ijro va nazoratning qat’iyligi;

– harbiy o‘rtoqlik va do‘stlik muhitining qaror topishi, munosabatlarda ishonch, hurmat, mas’uliyat, insonparvarlik va vatanparvarlikning ustuvorligi.

4. Talabalarda harbiy qadriyatli munosabatlarni shakllantirish bo‘yicha ishlarning uch yo‘nalishi asoslandi.

Birinchi yo‘nalish – harbiy faoliyatga ijobiy munosabatni tarkib toptirish. Bunda talabalarda harbiy faoliyatga motivatsiya uyg‘otiladi, ular o‘zini jismoniy, ruhiy va ma’naviy tayyorgarlikka yo‘naltiradi, harbiy qadriyatlar bilan tanishadi va ularni shaxsiy qadriyatlari bilan uyg‘unlashtirishga o‘rganadi.

Ikkinchi yo‘nalish – muammoli vaziyatlarda talabalararo munosabatlarni korreksiyalash. Muammolar to‘satdan paydo bo‘lmaydi, balki asta-sekin yuzaga keladi va rivojlanadi; shuning uchun ularning ildizini o‘z vaqtida aniqlash, bahsli masalalarni maqbul usullar bilan to‘xtatish, tomonlarni umumiy yechimga olib kelish talab etiladi. Bunda jamoa yetakchisining roli katta: u topshiriqni bajarishda qat’iylik talab qilgan holda insonlarga nisbatan xayrixoh munosabatni saqlaydi. Ochiq chehra va tabassum ziddiyatni yumshatish, ishonch va empatiyani o‘rnatish, salbiy ta’sirlarni kamaytirish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Uchinchi yo‘nalish – konflikt oldi vaziyatda xulq-atvorni tartibga solish. Bu yo‘nalishda quyidagi qoidalarga amal qilinadi: talabadan imkoniyatidan ortiq vazifa talab qilmaslik va har birining qobiliyatini hisobga olish; shaxsni qisqa muddatda “qayta tarbiyalash”ga urinmaslik, chunki shoshilinch ta’sir munosabatlarni buzishi mumkin; suhbatdoshning ayni paytdagi psixologik holatini to‘g‘ri baholash, u tajovuzkor holatda bo‘lsa, muhim masalalar muhokamasini keyinga qoldirish; harbiy qadriyatlarni qat’iy himoya qilgan holda shaxsiy qadriyatlar masalasida ehtiyotkor bo‘lish; suhbatdoshga fikrini to‘liq bayon etish imkonini berish; jamoa uchun muhim o‘zgarishlar haqida oldindan ogohlantirish.

Muhokama

Ajratilgan harbiy jamoa rivojlanish bosqichlari A.S.Makarenkoning jamoa rivojlanishi haqidagi qarashlari [4] va B.Takmenning kichik guruh dinamikasi modeli [6] bilan mos keladi: dastlabki bosqichdagi qiyinchiliklar va me’yorlarning buzilishi Takmen modelidagi “ziddiyat” bosqichiga, yetuk jamoa esa “samarali faoliyat” bosqichiga to‘g‘ri keladi. Harbiy jamoaning o‘ziga xosligi shundaki, bu jarayon qat’iy nizom talablari va yagona boshqaruv sharoitida kechadi, shuning uchun birinchi bosqichda intizomni o‘rnatish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Talabalar bilan ishlashning ikkinchi va uchinchi yo‘nalishlari muloqot psixologiyasiga oid tavsiyalar [3] bilan uyg‘un bo‘lib, harbiy qat’iylik va insoniy xayrixohlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga qaratilgan. Bu muvozanat buzilgan taqdirda talabaning harbiy faoliyatga munosabati salbiy tomonga o‘zgarishi mumkin.

Taklif etilgan yo‘nalishlar nazariy asoslangan bo‘lib, ularning samaradorligini aniqlash uchun keyingi tadqiqotlarda pedagogik tajriba-sinov ishlarini o‘tkazish rejalashtirilgan.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalarda harbiy qadriyatli munosabatlarni shakllantirish harbiy jamoani tarkib toptirish singari murakkab jarayon bo‘lib, maxsus tayyorgarlik va me’yorlarga amal qilishni talab etadi. Talabalararo munosabatlardagi harbiy qadriyatli yondashuv talabaning jamoada o‘z o‘rnini topishi, birgalikda faoliyat yuritishi va jamoadoshlarini qo‘llab-quvvatlashiga xizmat qiladi. Talaba umumiy qadriyatlar tizimiga ega jamoadagina o‘z qadriyatlarini jamoa qadriyatlari bilan uyg‘unlashtira oladi.

Amaliyot uchun quyidagilar tavsiya etiladi: harbiy ta’lim fakultetlari va kafedralarida talabalar guruhining rivojlanish bosqichini aniqlovchi kuzatuv va diagnostikani yo‘lga qo‘yish; guruh rahbarlari uchun konflikt oldi vaziyatlarda munosabatlarni tartibga solish bo‘yicha qisqa treninglar tashkil etish; harbiy-vatanparvarlik tadbirlarida jamoaviy topshiriqlar ulushini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma’naviy-ma’rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-3898-son qarori. 2018-yil.
2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. 2-jild / T.Mirzayev va boshq. tahriri ostida. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 672 b.
3. G‘oziyev E.G‘. Muloqot psixologiyasi. – T., 2001. – 134 b.
4. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса // Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1983.
5. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982.
6. Tuckman B.W. Developmental sequence in small groups // Psychological Bulletin. – 1965. – Vol. 63, No. 6. – P. 384–399.
7. Nurullayeva Sh. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy moslashtirish mexanizmlari // Pedagogik akmeologiya. – 2022. – № 1. – B. 12–19.
8. Nurullayeva Sh.U. Bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy tayyorgarligi modelida pedagogning professional kompetentligini rivojlantirish yo‘llari // Ta’limda uzviy kasbiy rivojlanishning jamiyat taraqqiyotidagi roli: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Qarshi, 2022. – B. 150–152.